

1937/1/110

12983

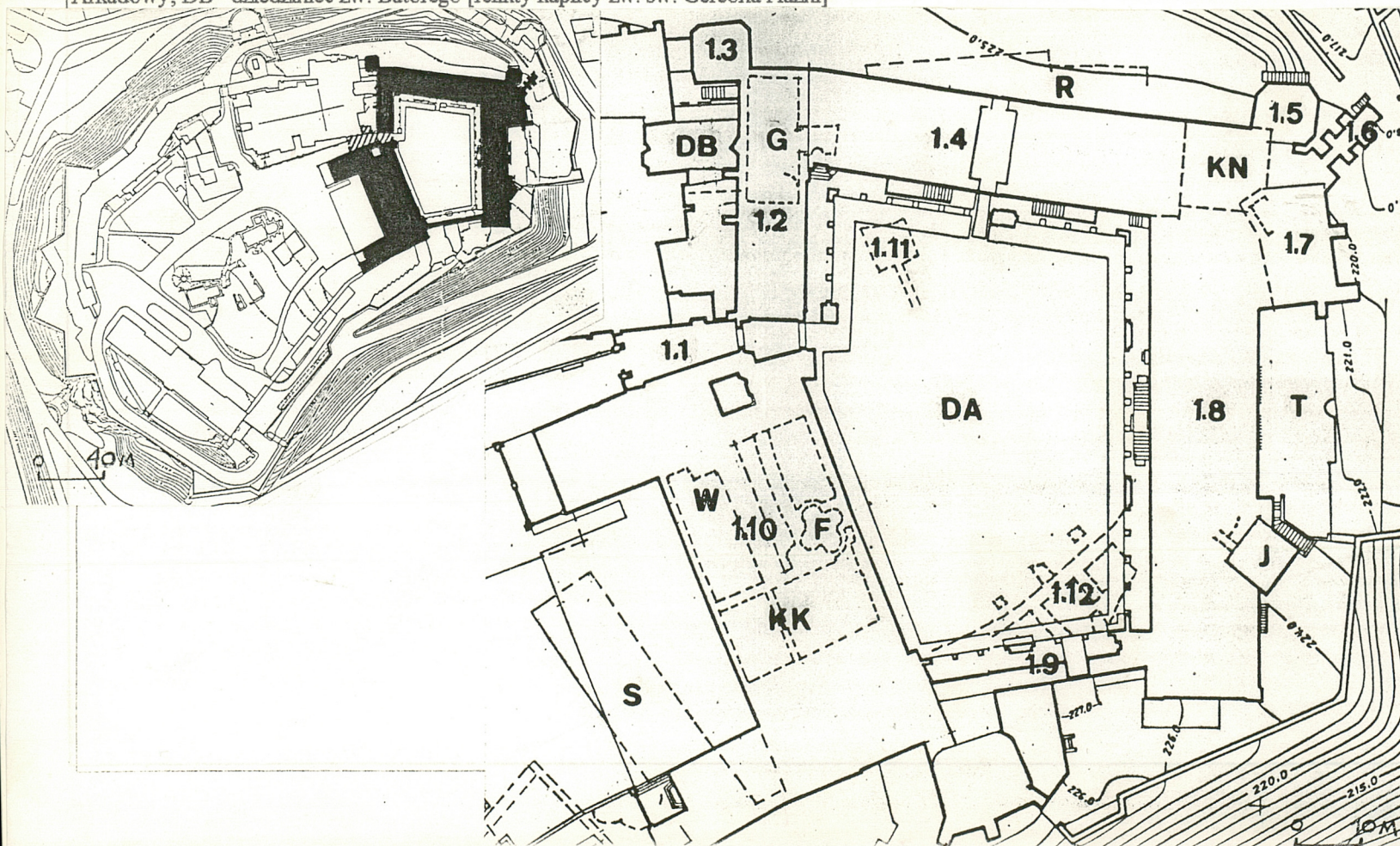
OSRODEK DOKUMENTACJI
ZABYTEKÓW W WARSZAWIE
KARTA EWIDENCYJNA ZABYTEKÓW
ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ Nr

1. obiekt: **Wawel. [1.0] Zespół zabudowy zamku królewskiego [zamku wyższego, rezydencji królewskiej]**

2. Czas powstania: XI-XVIII w., przebudowy XIX w., odnowa od 1905

11. Orientacja 1:4000; Plan sytuacyjny 1:1000; oznaczenia: 1.1. skrzydło bramne; 1.2. skrzydło zachodnie [G - relikty kaplicy zw. św. Gereona, św. Marii Egipcjanki]; 1.3. wieża zw. Sobieskiego; 1.4. skrzydło północne [KN - Kurza Noga, R - relikty bud. przedrom. i romańskich]; 1.5. wieża zw. Zygmunta III; 1.6. Kurza Stopka; 1.7. wieża Duńska; 1.8. skrzydło wschodnie z basztą Jordanką [J]; T - taras Ogródków Królewskich; 1.9. skrzydło południowe; 1.10. budynek zw. Kuchniami król. [bud. nr 5; F - rotunda NMP, KK - relikty kuchni Król., W - wozownia, S - lokalizacja bud. stajni] 1.11. relikty budowli czworokątnej; 1.12. relikty pd-wsch. skrzydła zamku gotyckiego; DA - dziedziniec Arkadowy; DB - dziedziniec zw. Batorego [relikty kaplicy zw. św. Gereona i łaźni]

3. Miejscowość: **Kraków**

4. Adres: 31-001 Kraków, Wawel
nr rej. gruntów 169, nr działki 533
[dawnie ████████ Wawel]

5. Przynależność administracyjna
województwo: **krakowskie**
gmina: **Kraków**

6. Poprzednie nazwy miejscowości: -

7. Przynależność administracyjna
przed 1.VI.1975
województwo **m. Kraków**

8. Właściciel i jego adres
Skarb Państwa

9. Użytkownik i jego adres
**Zamek Królewski na Wawelu -
Państwowe Zbiory Sztuki
31-001 Kraków, Wawel 5
ponadto w kartach szczegółowych**

10. Rejestr zabytków nieruchomych
m. Krakowa Nr A - 7,
decyzja L.AK.11/Ka/2/Kr/33
poz. 1 z dn. 20.02.1933

12. Autorzy, historia obiektu, określenia stylu

Relikty najstarszych obiektów murowanych na terenie przedmiotowego zespołu pochodzą z fazy przedromańskiej, której początki sięgają przełomu X/XI w. [rotunda NMP, tzw. budowla czworokątna, budowla poprzedzająca kościół św. Gereona]. Pozostałości nieco późniejszych obiektów o funkcji rezydencjonalno-obronnej odnaleziono w rejonie ob. skrzydła pn [przedromańska tzw. sala o 24 słupach, sąsiadująca z nią budowla romańska] i narożnika pn-wsch. [romańska wieża mieszkalno-obronna, "słup", w dawnej lit. "stołp"]. W XI w. w ob. narożniku pn-zach. powstała romańska kaplica pałacowa [kościół św. Gereona], a prawd. w XIII w. w narożniku pn-wsch. - wczesnogotycka wieża mieszkalno-obronna zw. "Łokietkową". Wsch. część wzgórza oddzielona była linią obrony prawd. już od X/XI w., podział ten utrwalał ok. poł. XIII w. wałem, a na przełomie XIII i XIV w. [po 1290] kamiennym murem obronnym, włączając w jego linię wspomnianą kaplicę św. Gereona i rotundę NMP; jego pd zakończył wg jednej z hipotez badawczych łączony z murem z zespołem w/w wież. W obrębie tych murów w 1. poł. XIV w. powstał zespół zamku gotyckiego [z zamku wyższego tj. rezydencji], obejmujący skrzydło wsch. z przebudowaną kaplicą, skrzydło pn. i pd-zach. Przy dalszej rozbudowie za panowania Kazimierza Wielkiego poszerzono zespół ku pd-wsch., likwidując poprzedni mur i wznosząc nowe skrzydło rezydencji z murem [Wacław z Tenczyna?] i prawd. basztą Jordanką. Przebudowano wnętrza wieży "Łokietkowej", a wieżę romańską zastąpiła druga gotycka wieża mieszkalno-obronna. W następnej fazie, związanej z panowaniem Władysława Jagiełły, rozbudowano ją jako wieżę Duńską [murator Hincza? kon. XIV w.], z którą sąsiadowała wysunięta ku pn-wsch. budowla na arkadowym podmurowaniu [zw. później Kurzą Stopką]. W okresie XIV-XV w. powstały również budowle po zewn. stronie muru oddzielającego zamek wyższy: budynek przy bramie [z którego zachowała się ściana z oknem typu "oculus"] i budynek przy pd części tego muru [prawd. o przeznaczeniu gospodarczym]. - Gotycka rezydencja królewska z czasów Jagiełły nie ulegała większym zmianom aż do przebudowy renesansowej, której rezultatem był układ istniejący do dziś. Pierwszy etap to przebudowa got. skrzydła pn-zach. na pałac [tzw. pałac króla Aleksandra, 1504-1507]; drugi - przebudowa skrzydła pn już za panowania Zygmunta I, 1508-1512[?]. W obu pałacach działali mistrz murarski Ebreard, prawd. tożsamy z Erhardem Rosembergerem z Koblencji; mistrz ciesielski Krzysztof oraz kamieniarz Franciszek z Florencji i jego warsztat. Detal architektoniczny tych pałaców złożony jest z elementów późnogot. i elementów renesansowych. Krużganki arkadowe wzdłuż obu skrzydeł wzniesiono zapewne 1515-1516 [Franciszek z Florencji], natomiast budynek kuchni królewskich 1516?-17. Kolejny etap - budowę trzeciego pałacu tj. skrzydła wschodniego 1520-29 realizowali mistrz murarski Benedykt i związany z nim got.-renesans. warsztat kamieniarski [Kasper Simon], mistrz ciesielski Bartłomiej Wiśniowski. Wykończenie drugiego piętra skrzydła wsch. [1530-1535], wzniesienie kurtyny południowej [muru -1530-32], krużganki wzdłuż skrzydła wsch. i pd [1534-35] oraz przebudowa sieni wjazdowej z budową skrzydła bramnego [1534] są dziełem Bartłomieja Berrecciego z warsztatem, tworzącym detal o cechach renesansowych. W zespół rezydencji renesansowej włączono, przebudowując, Kurzą Nogę, Wieżę Duńską i Kurzą Stopkę [1529-31]. Trzeci pałac, silnie uszkodzony pożarem 1536, odbudowywali do 1542 Bartłomiej Berrecci [zm. 1537] i Mikołaj Castiglione; ten ostatni zatrudniony także przy innych pracach w zamku do 1545, po nim Mateusz Włoch [do 1549]. W XVI w. zabudowa gospodarcza zamku została poszerzona ku zach. [przed 1530 budowa stajni], kosztem zabudowy zamku niższego. Za panowania Zygmunta Augusta jedyną ważniejszą realizacją architektoniczną było dodanie attyki na skrzydło pd. [1565, murator Tomasz]. - Odbudowa pn części zamku po pożarach 1595 [architekt Giovanni Trevano, kamieniarz Ambroży Meazzi i in.] prowadzona była już w stylu wczesnobarokowym; oprócz przebudowy wnętrza i urządzenia schodów Senatorskich dodano w pn-wsch. narożniku zamku wieżę zw. Zygmunta III [do 1603]. Drugą wieżę flankującą elewację zewn. skrzydła pn od zach. [zw. później Sobieskiego] wzniesiono około 1620. Za panowania Jana III

Sobieskiego prace 1676 i 1689-94. Po zniszczeniach na pocz. XVIII w. [m.in. pożar 1702] kilkakrotnie odnawiano zamek królewski [rezydencję wraz z zabudową gospodarczą przy kuchniach królewskich]: 1726-31 z inicjatywy bpa Konstantego Felicjana Szaniawskiego, 1738-40 [Franciszek Toriani], 1744, 1761-3, 1766. W trakcie prac 1786-87 na przyjazd Stanisława Augusta Poniatowskiego m.in. wybito bramę w kurtynie pd i odnowiono wnętrza [proj.prawd. Sebastian Sierakowski, real. Franciszek Gąsiewski]. - Po rozbiorach dwukrotnie przebudowywano zamek na koszarach: 1802-7 [Jan Markl], i 1854-6 [z udziałem Feliksa Księżarskiego]. W okresie Wolnego Miasta Krakowa w zamku dokończono 1823 obmurowanie krużganków i wykonano drobne prace; zamierzona gruntowna restauracja nie doszła do skutku. Zmiany w XIX w. objęły wnętrza, detal elewacji i dachy, z zachowaniem substancji i bryły zespołu, za wyj. gruntownie przebudowanych budynków kuchni królewskich, podręcztwa i wozowni, w miejsce których powstał ob. bud. nr 5. Wprowadzone wówczas elementy neogotyckie usunięto przy odnowie zamku po 1905. - Dalsze informacje w kartach szczegółowych.

13. Opis

Zespół zabudowy zamku królewskiego [z zamku wyższego tj. rezydencji królewskiej] zajmuje wsch. część wzgórza. Centrum założenia stanowi dziedziniec Arkadowy, na rzucie nieregularnego pięcioboku, zamknięty 3 skrzydłami pałacowymi [zach., pn. i wsch.], skrzydłem kurtynowym [pd] i budynkiem zw. Kuchniami królewskimi [bud. nr 5]. Dziedziniec otoczony krużgankami za wyj. bud. Kuchni. - Dalsze elementy zespołu to: skrzydło bramne, usytuowane między katedrą i bud. nr 5, łączące się pod kątem prostym ze skrzydłem zach.; wieża flankująca elewację zewn. skrzydła pn [od zach. wieża zw. Sobieskiego, od wschodu wieża zw. Zygmunta III]; tzw. Kurza Stopka, rodzaj belwederu na konstrukcji arkadowej, wysunięta z narożnika pn-wsch.; wieża Duńska, przylegająca do skrzydła wsch. w jego części pn; baszta Jordanka, wtopiona w pd część elewacji zewn. skrzydła wsch. - Do wsch. części skrzydła pd przylega baszta Senatorska [w niniejszej ewidencji zaliczona do zespołu fortyfikacji wzgórz]. Skrzydło zach. połączone jest z katedrą, nad oddzielającym je dziedzińcem zw. Batorego, dwoma przejściami na arkadach. Do elewacji zewn. skrzydła wsch. przylega taras tzw. Ogródków królewskich, zamknięty murem oporowym pomiędzy wieżą Duńską i Jordanką. Pd zakończenie tego skrzydła jest wysunięte przed linię skrzydła pd [kurtynowego]. - Wszystkie budowle w zespole zamku murowane z kamienia łamanego i cegły, w części licowanej ciosem, w większości tynkowane, z detalami architektonicznymi z kamienia. Skrzydła pałacowe na rzucie prostokąta, w zasadzie jednotraktowe [skrzydła pn i wsch. na parterze miejscami dwutraktowe]. Budynek zw. Kuchniami królewskimi z dwoma silnie wysuniętymi ryzalitami [pn i pd] od strony zach.; trzytraktowy, ryzalit pd dwutraktowy. Całość zabudowy podpiwniczona, za wyj. skrzydła zach. i pd; miejscami 2 kondygnacje piwnic. Gabaryt całej zabudowy jest zbliżony [3 kondygnacje nadziemne - przyziemie i 2 piętra, nakryte dachami stromymi, w większości o konstr. stalowej]. - Wnętrza skrzydeł pałacowych przekryte sklepieniami i stropami drewn. z odciażającymi stropami żelbetowymi, wyposażone w detale kamienne i polichromie [w części autentyczne, w części rekonstruowane po 1905], posadzki kamienne i parkiety [wykonane po 1905]. Wnętrza bud. nr 5, za wyj. rezerwatu w przyziemiu, przekryte stropami beton. i żelbet., ze współczesnym detałem archit. - W murach istniejących budowli zamku oraz pod nimi, pod powierzchnią dziedzińców [Arkadowego i Batorego] oraz przyległego terenu - zachowane relikty wcześniejszych budowli; część odsłonięta w formie rezerwatów archeologiczno-architektonicznych [zespół rezerwatów - wystawa "Wawel Zaginiony" w bud. nr 5, rezerwat w pn-wsch. narożniku zamku z relikami kościoła św. Gereona i kapł. św. Marii Egipcjanki, rezerwat z relikami romańskiej wieży obronno-mieszkalnej]. Zabudowa zamku wyposażona w instalację wod-kan., centralnego ogrzewania, elektryczną, alarmową [w tym część pomieszczeń z instalacją automatycznego gaszenia] i telefoniczną. Dalsze informacje w kartach szczegółowych.

14. Kubatura - w kartach szczegółowych

15. Powierzchnia terenu - ok. 1,3 ha

18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja

Prace przygotowawcze prowadzone od 1880, m.in. przez arch. Tomasza Prylińskiego [dokumentacja inwentaryzacyjna i projektowa w tzw. Tekach Prylińskiego 1881-2]. Po przejęciu zamku w 1905 r. odnowa prowadzona przez Kierownictwo Restauracji [później Kierownictwo Odnowienia] Zamku Królewskiego pod kierunkiem arch. Zygmunta Hendla [badania, odnowienie krużganków i większości elewacji zewn.], Ignacego Sowińskiego, Karola Skawińskiego, a od 1916 r. Adolfa Szyszko-Bohusza [odnowienie większości wnętrz, pierwsze rezerваты archeologiczno-architektoniczne]. Prace przerwała okupacja hitlerowska, w trakcie której przebudowano budynek zw. Kuchniami Królewskimi, rozebrano budynek d. stajni i dokonano innych szpecących przeróbek. W latach 1945-85 pracami Kierownictwa Odnowienia kierowali prof. Bohdan Guerquin, prof. Witold Minkiewicz, od 1951 prof. Alfred Majewski [odnowienie Schodów Senatorskich, wnętrz skrzydła zachodniego i bramnego, nowy zespół rezerwatów w budynku Kuchni Król.] i w ostatnim okresie prof. Przemysław T.Szafer.

Od 1986 r. inwestorem prac jest Dyrekcja Zamku Królewskiego na Wawelu - Państwowych Zbiorów Sztuki w Krakowie. Od 1991 r. trwają kompleksowe prace wykonywane przez różne zespoły i firmy konserwatorskie, w tym:

1992-3 wymiana pokrycia dachowego i konserwacja konstrukcji dachu

1992-5 konserwacja krużganków dziedzińca Arkadowego

1993-4 konserwacja sieni wjazdowej

od 1992 konserwacja wnętrz [do 1996 ukończone skrz. wsch., nar.pn-wsch. i I p. skrz. pn]

od 1994 konserwacja elewacji zewnętrznych

Dokumentacja w Archiwum i w Dziale Dokumentacji Konserwatorskiej Zamku Królewskiego na Wawelu. Dalsze informacje w kartach szczegółowych.

20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie

Dokończenie programu kompleksowych prac konserwatorskich przy elewacjach zew. zamku [elewacja pn z wieżami zw. Zygmunta III i Sobieskiego, elewacja zach. tj. od Dziedzińca Batorego] i we wnętrzach zamku [skrzydło pn - II p. i przyziemie; skrzydło zach.], w tym dokończenie wymiany instalacji

Przebudowa instalacji i nawierzchni w dziedzińcu Arkadowym

Nowe urządzenie rezerwatów z reliktnami kościoła zw. św. Gereona i kaplicy św. Marii Egipcjanki

Konserwacja i udostępnienie reliktnów romańskiej wieży obronno-mieszkalnej w narożniku pn-wsch. zamku

Rewaloryzacja Ogródków królewskich

Przebudowa budynku zw. Kuchniami królewskimi, z usunięciem przeróbek z okresu okupacji hitlerowskiej

Dalsze informacje w kartach szczegółowych.

16. Przeznaczenie pierwotne: rezydencja królewska

17. Użytkowanie obecne:

muzealne z funkcjami towarzyszącymi, Archiwum Państwowe

oraz w kartach szczegółowych

19. Stan zachowania

Uszkodzenia konstrukcyjne fundamentów i ścian obserwuje się jedynie w południowym ryzalicie bud. nr 5 [błędy posadowienia z czasów okupacji hitlerowskiej].

Stan tynków i detalu kamiennego elewacji - w części poddanej ponownej konserwacji bardzo dobry i dobry, w pozostałej przeciętny i zły [liczne odparzenia lub zaplamienia tynków, zabrudzenie i uszkodzenia detalu].

Policchromie na ścianach zewnętrznych [krużganki skrz. wsch. i pd] - w całości zabezpieczone.

Detal i wyposażenie wnętrz [wyprawy tynkowe, stiuki, kamieniarka, stropy drewn., obicia kurdybanowe i policchromie] w części poddanej ponownej konserwacji w stanie b.dobrym i dobrym, w pozostałej przeważnie zabrudzone, z uszkodzeniami.

Konstr. dachu i pokrycie - po ostatnich pracach w stanie b. dobrym.

Instalacje w trakcie wymiany - nowa część instalacji w stanie b. dobrym, pozostałe w większości zużyta technicznie, do wymiany.

Dalsze informacje w kartach szczegółowych.

21. Akta archiwalne [rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania]

AGAD Warszawa

Archiwum Państwowe na Wawelu

Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu

[w tym d. Archiwum Kierownictwa Odnowienia Zamku]

23. Źródła ikonograficzne i fotografie [rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury]

A. Banach, Ikonografia Wawelu, Źródła do Dziejów Wawelu IX: 1977
Dokumentacja fotogr. w Dziale Dokumentacji Fotograficznej Zamku
Królewskiego na Wawelu

[łącznie z katedrą i pozostałymi obiektami Wawelu - ok. 40 tys. fot.]

dalsze informacje w kartach szczegółowych

22. Bibliografia [opracowania wykorzystane przy wypełnianiu karty]

St.Tomkowicz, Wawel I, Zabudowania Wawelu i ich dzieje, Teki GKGZ IV: 1908

Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t.IV cz. I, Wawel, Warszawa 1965 [bibl. do 1964]

A.Fischinger, Czym była Kurza Noga w zamku królewskim na Wawelu, Rocznik Krakowski 55: 1989

A.Fischinger, Pałac Króla Aleksandra, Rocznik Krakowski 56: 1990

Z.Pianowski, Wawel obronny, Bibl.Waw. 8: 1991

R.Skowron, Kalendarium dziejów Wawelu, Bibl. Waw.

R.Skowron, Restauracja i urządzenie zamku wawelskiego na przyjazd króla Stanisława

Augusta Poniatowskiego w roku 1787, Studia Waweliana I: 1992

odnowa Zamku po 1905:

F.Fuchs, Z historii odnowienia wawelskiego zamku 1905-1939, Bibl. Wawelska 1:1962

A.Majewski, Prace restauratorskie na Wawelu w latach 1939-1952, Studia do Dziejów

Wawelu I, Kraków 1955

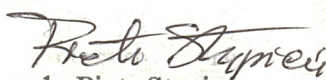
Architektoniczna odnowa Zamku Królewskiego na Wawelu 1905-1985, materiały posesyjne

z sesji KUiA PAN/KOZK na Wawelu, Kraków 14-15.05.1985

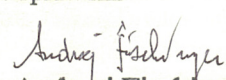
A.Majewski, Wawel - dzieje i konserwacja, Warszawa 1993

24. Uwagi różne

25. Wypełnił

mgr inż. arch. Piotr Stępień
data 1X.96

26. Sprawdził

dr Andrzej Fischinger
data

27. Załączniki

Wkładki do karty zbiorczej:

Karty szczegółowe: 1.1. skrzydło bramne; 1.2. skrzydło zachodnie [w tym relikty kaplicy
zw. św. Gereona, św. Marii Egipcjanki i łaźni]; 1.3. wieża zw. Sobieskiego; 1.4. skrzydło
północne; 1.5. wieża zw. Zygmunta III; 1.6. Kurza Stopka; 1.7. wieża Duńska; 1.8. skrzydło
wschodnie z basztą Jordanką; 1.9. skrzydło południowe; 1.10. budynek zw. Kuchniami król.
[bud. nr 5] 1.11. relikty budowli czworokątnej; 1.12. relikty pd-wsch. skrzydła zamku
gotyckiego

1. Miejscowość

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Kraków. Wawel

1.0 Zespół zabudowy zamku królewskiego

dokumentacja fotograficzna

25305

25305. Dziedziniec Arkadowy. Skrzydło zachodnie i północne.

25255. Dziedziniec Arkadowy. Skrzydło północne.

25296. Zespół zabudowy zamku królewskiego - widok od zach. (z Baszty Złodziejskiej)

fot.: St. Michta - negatywy w Dziale Dokumentacji Fotograficznej Zamku Królewskiego na Wawelu

25255

25296

Wkładkę założył:

Mich. Fróli Stepien 1996
 (imię, nazwisko) (data)

Miejsce przechowywania negatywów: .....

Wzór ODZ 1978 r.

25261. Zespół zabudowy zamku: pd elewacja bud.nr 5, Baszta Lubranka i
pd. elew. Skrzydła wschodniego - widok spod Bramy zw. Bernardyńską
25273. Pd część skrzydła wschodniego z Jordanką i Baszta Lubranka

25261

25273

25311

25311. Pn-wsch. narożnik zamku z Kurzą Stopką i wieżą zw. Zygmunta III
25257. Elewacja północna zamku flankowana wieżami zw. Zygmunta III
[po lewej] i Sobieskiego [po prawej] - widok z ul.Podzamcze

25257

